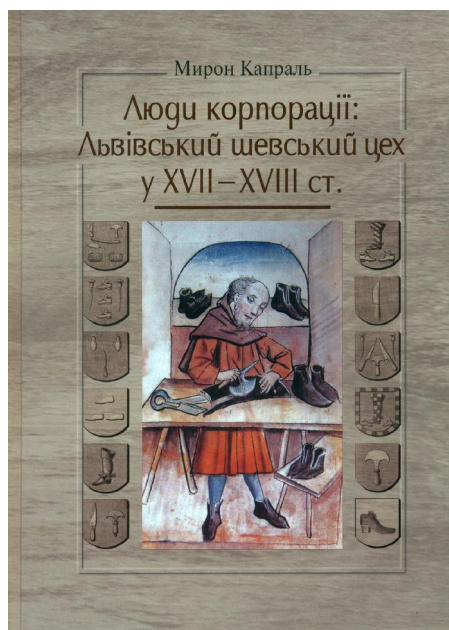

Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. / Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – Львів, 2012. – 552 с. + 16 іл. – (Львівські історичні праці. Дослідження. – Вип. 5). – ISBN 978-966-02-6501-1.

Вихід у світ монографії доктора історичних наук, професора Мирона Капралю впевнено та без перебільшення можна назвати подією в українській історичній науці¹. Попри значний успіх урбаністичних студій в західній історіографії, українські історики лише починають освоювати цю ділянку досліджень, нерідко користуючись старими історіографічними зразками. Праця покликана наочно показати нові підходи та методи в студіюванні львівського ремісничого соціуму ранньомодерної доби загалом та стати “модною тенденцією” в дослідженні професійних груп, міського простору, окремих персонажів чи явищ зокрема.

Пропонована увазі книга містить комплексний історичний аналіз правового, соціального, релігійного, економічного, культурного життя представників шевського ремесла у XVII–XVIII ст. У дослідженні львівські шевці розглядаються автором не як окремі особи в локальній історії, а як спільнота, що діяла згідно з прийнятими у ранньомодерний період правами і традиціями (с. 17). Структурно праця складається з двох великих частин: Корпорація (с. 23–169) та Люди (с. 170–309). Доповнюють основний зміст невід’ємні складові: вступ (с. 13–22), висновки (“Львівський шевський цех та його ремісничі

середовище у XVII–XVIII ст.: модернізація чи трансформація?” (Замість висновків), с. 310–316), три ґрунтовні додатки (“Письмові джерела”, с. 318–338; “Біограми майстрів шевського цеху Львова за 1665–1732 рр.”, с. 339–412; “Навчання учнів у шевському цеху Львова у 1665–1732 рр.”, с. 413–503), резюме (“Members of the Corporate Association: the Lviv Shoemaking Guild in the 17th and 18th century”, с. 504–512), список використаних джерел та літератури (с. 513–527), покажчик імен та місцевостей (с. 528–551). Робота доповнена великим асортиментом таблиць (28), графіком, складених автором, та вставкою із ілюстраціями (16), що допомагають візуалізувати та розкрити описовий матеріал. Хронологічно межі дослідження охоплюють XVII–XVIII ст., однак М. Капраль детально висвітлює початки шевської організації, передісторія якої сягає корінням кінця XIV ст. (1386 р.). Збереження цілісного комплексу цехових книг від 1665 р. до 1732 р. дало змогу ретельно реконструювати саме цей неоднозначний період як в історії міста, так і в діяльності шевської корпорації².

У першій частині ставиться акцент на правову складову діяльності цеху (“Цехове право: заснування, привілеї, судовий захист”, с. 23–66), релігійні обставини та взаємини (“Релігія та нації: храми, братства, обов’язки, конфлікти”, с. 67–117), а також економічні відносини, без яких не можливе розуміння цехових умов діяльності шевців (“Економіка: майновий стан, видатки, конкуренція”, с. 118–169). Не вдаючись в детальний аналіз структурних складових розділів, зупинимось лише на основних тезах: шевський цех представлений як найдавніша та найбільша реміснича організація, члени якої походили з нижчих прошарків міського населення; правовою базою діяльності цеху були королівські декрети, мандати та цехові статuti; зростання кількості населення міста, військові кампанії та модні впливи Заходу посилювали потребу як в якісному, так і в дешевому взутті, що, водночас, створювало ґрунт для розвитку партацтва; руські шевці, для яких цехова кар’єра була радше винятком, ніж закономірністю, утворили окрему цехову спільноту 1618 р., що суперечило канонам маґдебурзького права та інтересам католицьких майстрів; довгий процес переговорів завершився 1641 р. підписанням угоди про створення спільного цеху на основі рівноправності двох національно-релігійних громад – українців та поляків (с. 34–44), що було винятково в історії ремісничих корпорацій Львова; у 1671 р. цех отримав додаткові статті, які відображали різноманітність правового статусу майстрів (с. 45–47), а реформі 1704 р., яка мала би врегулювати внутрішні відносини цехового колективу, не судилось здійснитись через зовнішню небезпеку (с. 47–49). Загалом, шевський цех постає як приклад товариського співіснування двох етнокультурних громад Львова – поляків та українців, і що важливо, – в цеху не було дискримінації української нації за релігійною чи національною ознаками. Проте, все ж таки існувала певна конфесійна дистанція між православними та католиками. Вцілому автор намагався

охопити якомога більше аспектів ремісничого життя, аргументовано висвітлюючи правові, релігійно-національні та економічні механізми функціонування шевської корпорації, переосмислюючи усталені історіографічні висновки та стверджуючи нові об'єктивні спостереження на основі опрацювання колосального комплексу архівних матеріалів.

Друга частина книжки містить нариси демографічного, соціотопографічного та соціального характеру, структурно складається з трьох об'ємних розділів (“Демографія та соціотопографія”, с. 171–210; “Цехова кар'єра: учень, підмайстер, майстер, цехмістр”, с. 211–262; “Соціальне життя: статус, конфлікти, побут”, с. 263–309). Львівський шевський цех постає перед читачами як живий організм у безперервному потоці міграційних, етнічно-конфесійних, професійних, родинно-побутових, соціально-культурних процесів, а пересічний ремісник нерідко стає головним героєм цехових, побутових та, доволі часто, кримінальних сценаріїв. Відомості різних видів джерел дають змогу простежити та скласти достатньо чітке уявлення про життєвий цикл шевця – від прийняття на навчання через мандрівки підмайстром до вступу в цех повноправним майстром і, якщо пощастить, до часу його смерті (с. 18).

У дев'ятьох підрозділах першого розділу автором порушується ціла низка проблем, пов'язаних із підрахунками кількості шевців, число яких залежало від загальної демографічної ситуації у Львові, а також можливості експорту продукції (с. 171). Захоплення міста шведами у 1704 р. та епідемія чуми 1704–1705 рр. негативно вплинули на шевську спільноту (с. 176), проте не завадили втримати естафету лідерства в категорії найчисельнішої ремісничої корпорації, значно випереджаючи своїх попередників – кравців (с. 179).

Дослідник на підставі аналізу записів збережених цехових книг намагається встановити кількісний масштаб шевської організації, невід'ємними складовими якої були не лишень майстри, а й учні та підмайстри. Так, згідно із цеховими книгами, у 1665–1732 рр. на навчання шевського ремесла прийнято 2073 хлопців (с. 179). Щорічно до шевського цеху записували на науку понад 30 учнів (с. 180). Однак, не всі майстри могли утримувати охочих вчитися ремеслу, для цього потрібно було створити відповідні умови – проживання, утримування, харчування. Так, заможні шевці могли брати на навчання до десяти хлопців, бідні ж не мали жодного. В середньому на одного майстра (беручи до уваги сумарну кількість учнів (2073) та майстрів (623) впродовж 1665–1738 рр.) припадало 3,4 учня (с. 182). Далі ситуація складалася так, що трохи більше половини учнів могли визволитися в цеху на підмайстра-шевича – 17 осіб (с. 182–191). Подана статистика майстрів (623) та визволених підмайстрів (1076) дозволила автору зробити реконструкцію: в одній шевській майстерні могло працювати орієнтовно 1,7 підмайстра. На підставі реєстрів прийняття міського громадянства М. Капраль встановив, що протягом 1667–1727 рр. міське право Львова прийняли 270 шевців (4,4 особи щорічно), а корпорація одночасно налічувала 80–100 майстрів³. Більше того, автор, співставивши дані наявних джерел, зробив висновок, що загалом шевська реміснича громада була найбільшою у Львові, сягаючи разом з домогосподарством, челяддю та прислугою 1 тис. осіб (с. 198).

Цифри, наведені вище, досить значні, втім, високий такий показник чи ні? На це питання спробуємо відповісти, вдавшись до порівняння із кравцями, які також належали до найдавніших та найчисельніших професій міста. У найдавнішій збереженій міській книзі Львова (1382–1389), написаній після пожежі 1381 р., згадується чимало професій львівських ремісників, зокрема 10 кравців. Перша згадка про кравецький цех датується до 1425 р., а у 1533 р. король Сигізмунд I затвердив статут кравецького цеху. Загалом кількість кравців у Львові, як і шевців, залежала, передовсім, від кількості населення міста та необхідності забезпечити їх одягом. Попит на товар зростав також через потреби війська та модні тенденції. Періодом розквіту кравецького ремесла слід вважати другу половину XVI – початок XVII ст. (одночасно в цеху могло працювати 73 майстри). Надалі ситуація змінюється на користь шевців, підтвердженням цьому є дані збереженої книги запису протоколів прийняття та визволення учнів кравецького цеху (1607–1717)⁴.

Так, впродовж 1607–1717 рр. 530 учнів було прийнято на навчання до кравецького цеху (4,8 щорічно), з яких визволилось 349 учнів (3,6 щорічно). Таким чином, встановлено, що 1/3 хлопців від загалу переходили в інші міста, залишали ремесло чи помирали. За даними реєстрів про прийняття міського громадянства в період 1627–1717 рр. громадянами Львова стали 179 кравців (тобто 1/2 від кількості визволених учнів, що становить близько 2 осіб щорічно). Якщо врахувати також записи про прийняття громадянства, не внесені до чистових реєстрів – а це близько 54 кравців, тоді щорічно повноправними громадянами ставали 2,6 кравців. Отже, близько половини кравців відсіювалася під час процедури набуття повноправного статусу майстра. Загалом у кравецькому цеху працювали 1612 р. – 35, в 1675–1700 рр. – 53, впродовж 1700–1727 – 69 майстрів. Співставляючи дані кількості учнів-підмайстрів-майстрів за період 1607–1717 рр. доходимо висновку, що на одного майстра випадало

утримувати 2,3 учня та 1,5 підмайстра. Скориставшись формулою підрахунку загальної величини шевського середовища, яку застосував М. Капраль у своїй роботі, з'ясували, що загалом кравецька реміснична громада на початку XVIII ст. налічувала близько 600 осіб.

Отож, наведені вище показники дозволяють стверджувати, що кількісно та із значним відривом корпорація львівських шевців впевнено лідирує в історико-демографічному рейтингу з-поміж решти ремісничих цехів.

Міграційні потоки були невід'ємною складовою життя ранньомодерного міста. Шевські цехові книги дали змогу автору по-новому подивитися на них (с. 184–191). З отримувачів міського права Львова цілковито переважали місцеві львівські шевці (50,37%); на другій позиції – вихідці з Руського та Белзького воєводств (24,80%); третю сходинку очолювали прибульці з польських етнічних земель (5,55%). Сільських вихідців у львівському шевському ремеслі занотовано небагато, походили вони переважно із земель на захід від Львова. Така статистика зроблена істориком на основі аналізу реєстрів прийняття міського громадянства. Натомість, як зазначає М. Капраль, записи про прийняття на навчання учнів до цеху суттєво відрізнялися – учні переважали більше ніж в дев'ять разів: 1178 учнів (19,3 щорічно) проти 134 майстрів (2,1 щорічно) (с. 187). Отже, абсолютна більшість мігрантів не могли отримати міське громадянство і стати повноправним членом цеху, проте саме вони творили живу основу міського простору Львова (понад 75% не були громадянами міста).

Географія походження шевців у кількісних показниках подібна до їхніх колег з кравецького цеху. Так, встановлено, що близько 80% тих, хто приходив вчитися кравецтву чи шевству, а згодом ставали майстрами, були жителями Львова та інших міст Руського і Белзького воєводств – Жидачева, Бережан, Городка, Жовкви, Мостиськ, Перемишля, Самбора, Яворова та Добромиля. Близько 15% були вихідцями з сіл Галичини – Давидова, Старого Села, Сокільників тощо. Решта (до 5%) ремісників прибували з суто польських (Краків, Познань), німецьких та французьких (Гольштейн, Дрізен в Саксонії, Кентшин, Париж, Ам'єн), австрійських (Відень) земель. Загалом відсотковий склад кравців у числі новоприйнятих львівських громадян за період XVII – початку XVIII ст. становив близько 10% від загалу новоприйнятих громадян зі вказаним фахом, шевців – близько 15%, що також виразно підкреслює кількісну перевагу членів шевської корпорації⁵.

Важливий висновок автора стосується етно-конфесійної статистики (с. 191–193). Так, зі створенням спільного шевського цеху 1641 р. втрачається його монолітний польський характер, відбувається етнічна трансформація та набуття рис подвійного польсько-українського цеху. Рівність представників обох націй відображає кількість шевців, які отримували міське право в майже однакових пропорціях (50,74% поляків, 45,92% українців). Натомість серед бажаючих вчитися шевському ремеслу переважали українці (60% проти 40%).

Миرون Капраль звертає увагу також на соціотопографічну складову життя шевської корпорації. Львівське шевське ремесло не локалізувалось в якомусь визначеному районі давнього Львова (с. 203–209). Якщо у XV ст. шевці могли проживати компактно і утворити свій квартал на однойменній вулиці, то згодом вулиця Шевська втратила свій ідентичний ремісничий характер. Так, шевці-поляки могли дозволити собі мешкати на вулицях середмістя, а українські шевці зосереджувалися переважно на Підзамчі та на львівських передмістях, розселившись на юридиках (Сенявщині, Святоянщині, Зборівщині, Тарнавці, Лагодовщині). Незважаючи на різномірну географію розселення львівських шевців у межах та за межами міських мурів, існувала тенденція централізації збуту ремісничих виробів, який цех намагався зосередити у ятках на площі Ринок, забороняючи майстрам продавати взуття деінде (с. 199–203).

Другий розділ другої частини об'єднаний вісьмома підрозділами, висвітлює цікаві епізоди професійного життя львівських шевців. Тут простежується шлях пересічного ремісника, який долає шаблі сходинки цехової драбини з метою досягнути статусу майстра. Учніство було першим етапом у цеховій кар'єрі, що тривав як правило три, іноді чотири роки. Автор приділяє увагу умовам прийняття на навчання, оплаті, харчуванню, покаранням учнів (с. 211–218). Далеко не всім учням щастило закінчити навчання, близько половини відсіювались, помирали чи переходили в інше ремесло. Ті, хто залишався продовжували свою кар'єру в статусі підмайстра. М. Капраль зазначає, що найлегше це вдавалось синам та зятям майстрів, а також тим, хто одружувався з вдовою майстра. Підмайстрівське братство складалося з різних національних та конфесійних груп, що володіли рівними правами, а 1686 р. отримали свій статут (с. 218–226), який регулював їхні права та обов'язки. Дослідник окрему увагу приділяє також питанню ієрархії всередині підмайстрівської спільноти, в якій простежується суспільна градація (с. 227–229). Так, поряд із повноправними підмайстрами (“товаришами”), до братства належали їхні “молодші брати” (“млодзяни”), котрі отримували меншу платню та мали менше прав

(с. 227). Більше того, щоб окреслити суспільну дистанцію між майстром та підмайстром, шевський статут фіксував моральні правила поведінки останніх, забороняючи пияцтво, азартні ігри, бійки, співпрацю з партачами, відносини з пов'язаними (с. 229). У разі невиконання встановлених приписів могли застосовуватися тілесні покарання або грошові стягнення. Фізична екекуція особливо негативно впливала на репутацію підмайстра і шкодила його подальшій діяльності (с. 232). Вступ до цеху був головним моментом кар'єри в житті шевця (с. 234–245), але для цього потрібно було зробити три рішучі кроки: “обізвання” – оголошення підмайстра про бажання стати майстром (с. 236); “коляція” – бенкет для членів цеху (с. 237); власне вступ із значним грошовим внеском, який замінював виконання “майстерштуки” (с. 239). Історик встановив, що процес “визволення” міг тривати кілька років і лише синам та зятям майстрів вдавалося його здолати протягом року, а то й швидше. Керівництво львівською шевською корпорацією належало двом цехмістрам, які після утворення спільного цеху представляли обидві національні громади – поляків та українців (с. 245–253). Нижче на щабель від цехмістрів у цеховій ієрархічній драбині стояли старші майстри та столові, до складу яких входили колишні керівники (с. 253). М. Капраль стверджує, що саме в їхньому середовищі приймалися доленосні рішення і вказує на зростання олігархічних рис шевської організації, коли керівні посади займали ті самі особи (с. 262). Суперечки, які виникали в цеху між старшими та молодшими майстрами, покликані були вгамовувати т. зв. патрони цеху – двоє райців з міської ради, які водночас стежили за фінансовими витратами та виконанням цехових статутів (с. 258–261).

Завершальним акордом другої частини книжки є розділ про соціальну складову буття львівських шевців. Виклад матеріалу подано у 12 підрозділах, які висвітлюють низький суспільний статус шевця в ієрархічній системі ранньомодерного суспільства (с. 263); участь в управлінні містом, а радше – відстороненість від функціонування міських органів влади (ради, лави, колегії сорока мужів) (с. 268); неписаний кодекс честі ремісників, базований на відчутті власної значущості в становому суспільстві та поваги до власної гідності (с. 271); гідність, честь та сила нерідко випробовувались на міцність біля шевських яток, де вирували неабиякі пристрасті, в яких брали участь також дружини майстрів (с. 275); крадіжки, бійки, гицлівство, чари, розпуста, пияцтво в більшій чи меншій мірі були невід'ємними елементами життя пересічного шевця і знайшли колоритний виклад в книжці. Кулаки були дієвим та ефективним способом самоутвердження ремісника у власному колективі та за його межами (с. 299). Далекими від ідеалу були відносини між християнами та євреями, що виливались у насильницькі погроми, в яких брали участь й шевці (с. 303). Гендерна історія шевської спільноти також знайшла своє прочитання дослідником. Галантне ставлення до жінки не було прийнятою практикою у шевському середовищі (с. 306). Загалом, головні персонажі – шевці – практично “живуть” на сторінках книжки М. Капрала, постаючи перед читачем в різноманітних образах свого повсякдення.

Мандрівка до ранньомодерної історії шевської корпорації підсумовується спостереженнями і висновками автора. М. Капраль стверджує, що шевське ремісничє середовище утворило у XVII–XVIII ст. згуртовану спільноту, об'єднану спільними соціально-економічними, правовими та культурними інтересами (с. 312), а реформа 1641 р. визначила консенсус на умовах рівноправності між поляками та українцями в питаннях розподілу посад і відповідальності за основні напрями організації цехової праці. Разом зі змінами локального рівня, шевський цех непомітно але стабільно рухався, адаптовуючись до нових трансформацій загальноєвропейського зразка.

Окремо слід відзначити кропітку та скрупульозну працю історика в укладанні додатків монографії. Документи із життя ремісничої корпорації (дев'ять актів за 1672–1727 рр.), віднайдені автором й публікуються вперше; укладені біограми майстрів шевського цеху (730 мініжиттеписів) на підставі даних збережених цехових книг за 1665–1732 рр. та додаткових джерел (метричних книг, записів про прийняття міського права тощо) із зазначенням походження, складу родини, цехової та позацехової діяльності (16 пунктів ймовірної інформації); таблиця з переліком учнів цеху (понад дві тисячі імен) за 1665–1738 рр., що фіксує ім'я майстра, в якого навчався хлопець, місце походження, імена батьків, час вступу та визволення. Безумовно, такий масив інформації підсилить студії з історичної демографії, ономастики та просопографії.

Монографія Мирона Капрала є прикладом новаторського підходу до написання історії, що не має аналогів сьогодні в українській історіографії. Ремісничі корпорації епохи Середньовіччя та ранньомодерного часу мало кому видаються актуальними сьогодні, коли більша увага істориків та громадськості прикута до трагічних подій новітньої доби. Втім, методика, манера та стиль написання книжки, в якій поєднані два блоки – макроісторія в масштабі шевської корпорації та мікроісторія в площині повсякденності пересічного шевця, роблять дослідження цікавим, колоритним, індивідуальним та спонукають істориків до нових рефлексій у студіюванні львівського міщанства загалом і ремісничих груп зокрема.

Примітки:

¹ У червні 2015 р. М. Капраль отримав премію Канадського інституту українських студій (КІУС) за монографію в номінації “Найкраща книга”, що беззаперечно є високим показником фахового рівня роботи. Появу книжки відзначили також українські історики у своїх рецензійних відгуках: *Волошин Ю.* [Рец. на:] Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. Львів: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства НАН України, 2012. 552 с. + 16 іл. // Український гуманітарний огляд / Національний університет “Кисво-Могілянська академія”; Т-во дослідників Центрально-Східної Європи. – К., 2013. – Вип. 18. – С. 218–228; *Заяць О.* [Рец. на:] Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. / Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАН України. Львів, 2012. 552 с. + 16 іл. (Львівські історичні праці. Дослідження. – Вип. 5) // Вісник НТШ. – Львів, 2013. – Ч. 49. – С. 82–84.

² Вцілили різні види внутрішньоцехового документообігу: цехові видатки і прибутки, реєстри прийняття на навчання учнів та їх визволення на підмайстрів, записи про вступ до цеху майстрів. Див. детальніше: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 5 (Оссолінських). – Оп. 1. – Спр. 428–431, а також: *Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Rękopisy.* – Sygn. 427.

³ Дослідник історії львівського громадянства О. Заяць вважає, що одночасно в окреслений період в шевському цеху могло працювати близько 150 майстрів (*Заяць О.* [Рец. на:] Капраль М. Люди корпорації... – С. 83).

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 52 (Магістрат м. Львова). – Оп. 2. – Спр. 1005. – 310 арк. Книга є єдиним збереженим документом, створеним безпосередньо в кравецькому цеху і містить дані за понад сотню років його діяльності. Структурно вона складається з двох частин: прийняття на навчання (1607–1717) та визволення учнів (1615–1712).

⁵ *Заяць О.* Громадяни Львова XIV–XVIII ст.: правовий статус, склад, походження. – К.; Львів, 2012. – С. 434–435.

Наталія ПАСЛАВСЬКА (Львів)

* * *

Гронська О. Історія старовинного роду. – Львів: Сполом, 2014. – 480 с. – ISBN 978-617-7062-12-6.

Олександра Гронська (з дому – Крушельницька) подає у цьому виданні різні матеріали, пов'язані з власною родинною історією. Досліджуються родоводи споріднених між собою галицьких сімей.

Книгу відкриває “Нарис історії роду на історично-географічній канві” (с. 5–59), в якому авторка розповідає про генеалогічні зв'язки між різними представниками родини. Детальніше за цими розгалуженнями можна простежити на підставі генеалогічних дерев Сембратовичів (с. 67), Винницьких (с. 69), Макарів (с. 71–73), Копистянських (с. 74–85), Крушельницьких (с. 87–89), Сімовичів (с. 91–95) та Антонюків і Корольків (с. 97–104).

До видання включено вже давніше опубліковані спогади Григорія Макара про Талергоф (с. 107–129). Також родинну історію доповнює щоденник діда Олександра Винницького, що вівся під час Другої світової війни (с. 131–331), та листування різних членів родини (Олександра Винницького, матері Олени Крушельницької (з дому – Винницької), дядька Ігоря Винницького; с. 335–474).

Книга містить список використаної літератури, добре ілюстрована фотографіями. Видання подає не тільки важливий матеріал для дослідників генеалогії конкретних родин, але й висвітлює складну історію Галичини, особливо на фоні двох світових воєн.

Андрій ГРЕЧИЛО (Львів)